

ТКАЛЯ О. В.

Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри кримінально-правових дисциплін

ПРАВОВІ ІМУНІТЕТИ ЗА ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Сьогоднішній стан розвитку законодавства про правові імунітети, перспективи його генезису можна визначити виключно на підставі детального дослідження виникнення й формування інституції правового імунітету на українських землях. Це обумовлено тим, що в результаті рецепції правові імунітети не могли не створити новий формат, будучи адаптованими до нових соціальних реалій, що виникали на українських землях у різні історичні епохи.

Проблема історичного генезису правових імунітетів певною мірою привертала увагу вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі юриспруденції. Серед них слід відзначити теоретичні дослідження таких науковців, як М. І. Козюбра, О. В. Малько, С. В. Мірошник, І. С. Морозова, Ю. М. Оборотов, П. М. Рабінович, О. Ф. Скакун, О. М. Тараненко, М. В. Цвік, Ю. А. Юшкова та ін.

На українських землях можна виділити п'ять етапів розвитку права взагалі, і інституту правового імунітету, зокрема: стародавній період, який пов'язується з формуванням державності на українських землях, із виникненням Київської Русі і широким використанням у процесі нормативного регулювання Руської Правди; польсько-литовський період; імперський період; радянський період; сучасний етап, який співпадає з отриманням Україною незалежності, характеризується відновленням державного суверенітету і формуванням власної системи права.

На території сучасної України правовий імунітет вперше виникає за часів Київської Русі. Стародавнє право Київської Русі акцентувало в себе основні здобутки права, яке знайшло поширення у країнах сучасної Європи, що у повному обсязі належать до особливої категорії правових встановлень — імунітетних норм. Термін «імунітет» прийшов на українські землі з німецького права, однак досить складне його адаптування до написання кирилицею призвело до того, що він не отримав широкого використання безпосередньо в правових документах. Цю категорію досить активно було замінено на категорії «привілеї» або «вольності», які були адаптовані до використання у письмових документах, писаних кирилицею, і за їх допомогою можна було вирішувати ті соціальні завдання щодо регулювання суспільних відносин, які були поставлені перед імунітетними нормами.

Важливу роль у становленні правового імунітету відіграли угоди Русі з Візантією (907, 911, 944, 971 років) в яких були закріплені положення

про привілеї окремих осіб, зокрема руських купців. Приблизно у 995–996 рр. Володимир Святославович, більш відомий, як Володимир Великий, видав грамоту, якою визнавав право церкви на застосування норм церковного законодавства, виділив десятину церкви Богородиці, чим і заклав основи церковної юрисдикції. Зокрема у наведеному документі закріплювався правовий імунітет духовенства і підлеглих йому церковних людей (ігуменів, ігуменів, попів, попадоу, поповичів, ченців, дияконів, проскурників, пономарів, калік тощо). Відповідно до Уставу Володимира Великого вищезазначені особи не підпадали під юрисдикцію державного суду, отже вони мали судовий імунітет.

В цей же час почали формуватися сеньйорально-васальні відносини. Землі надавалися київським князем у кормління боярам, знатним людям та дружинникам. В цей період виникають нові верстви населення — професійні службовці, управлінці та військові. Вищий щабель у соціальній ієрархії займали «княжі мужі» і «земські бояри». Великим землевласникам і намісникам київського князя надавалися імунітеті права, що полягали у можливості в межах певної території самостійно здійснювати судочинство (вотчинний суд), адміністративне управління, оподаткування.

Особливий правовий статус та імунітетні права окремих верств населення було закріплено у основному нормативно правовому акті Київської Русі — Руській Правді. Відповідно до даного нормативно правового акту бояри відносилися до вищого стану феодалів (нащадки родоплемінної знаті, великі землевласники). Дана категорія осіб користувалася імунітетом і правом від'їзду до інших князівств.

У Руській Правді набули широкого використання привілейовані норми, які наділяють окремих суб'єктів особливими правами й одночасно є мірилом соціального статусу окремої особи, що дає можливість здійснювати диференціацію відповідальності за вчинення тих чи інших заборонених дій. Зокрема, у Руській Правді мова йде про княжих отроків (ст. 8), ремісників і ремісниць (ст. 9), челядників (ст. 22), холопів (ст. 37) та інших спеціальних суб'єктів.

У Руській Правді використовуються окремі елементи привілеїв, які природно, мають характер імунітетів і умовно можуть бути віднесені до ознак імунітетів у процесі доказування у кримінальних справах. Наприклад, привілейоване становище варяга (іноземця) полягало в тому, що для визнання його невинуватим у скоєнні вбивства, на відміну від інших осіб, які не є іноземцями, достатньо представити свідчення двох свідків, тоді як іншим особам для визнання невинуватими — кількість свідків має бути більшою, ніж кількість свідків на користь вини цієї особи у вчиненні злочину. Таким чином, зазначене положення за змістом можна визнати імунітетом від необхідності доведення власної невинуватості шляхом представлення значної кількості свідків, однак цей імунітет визначений у формі привілею — права представляти 2

свідків своєї невинуватості. Однак, зазначені положення імунітетного значення у Руській Правді мають епізодичний характер, тоді як імунітет, як уявляється, визначає юридичну природу і соціальну доцільність цього нормативного акта. Таким чином, значення Руської Правди полягає в тому, що цим актом фактично посилюється державна влада як основний регулятор питань відповідальності за вчинення правопорушення шляхом витіснення соціальних норм, які не передбачають участі держави у вирішенні окремих питань.

Отже, історичний аналіз становлення інституту правових імунітетів на українських землях за часів Київської Русі засвідчує, що в автентичному праві правові імунітети закріплювалися як приписи, які мали загальний та публічний характер, але іноді набувають ознак «неписаних правил», застосування яких обґрунтовувалося доцільністю, а не соціально визнаною необхідністю.

Список використаних джерел

1. Адамюк О. И. Военно-уголовная юстиция: монография / О. И. Адамюк – Мн. : Бестпринт, 2006. – 480 с.
2. Кантор Ю. З. Неизвестные документы о «деле военных» / Ю. З. Кантор // История государства и права. – 2006. – № 5. – С. 26– 30.
3. Михлин А. С. Высшая мера наказания: История, современность, будущее / А. С. Михлин. – М. : Дело, 2000. – 176 с.
4. Тіміряєв Є. Репресії проти військових кадрів на Житомирщині (1937– 1938 рр.) / Є. Тіміряєв, А. Амонс // Військово-історичний альманах. – 2003. – № 2. – С. 58– 65.
5. Усенко И. Б. Первая кодификация законодательства Украинской ССР / И. Б. Усенко ; отв. ред. Б. М. Бабий ; АН УССР, Ин-т государства и права. – К. : Наук. думка, 1989. – 120 с.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України в м. Києві Ф. 1. Верховна Рада України. 1917– 1999 рр. Оп. 5. Спр. 259. Об изменении статьи 1 Положения о воинских преступлениях. Постановление ЦИК и СНК СССР от 16 февраля 1930 г., 206 арк.